

PRAWA I OBOWIĄZKI OBYWATELI

Olsztyn 2016 r.

Niniejszy biuletyn powstał dzięki zaangażowaniu i działalności Fundacji TOGATUS Pro Bono oraz Starostwa Powiatowego w Pisz

Autorzy:

radca prawny Sławomir Trojanowski

radca prawny Marek Lewandowski

radca prawny Paweł Sobczak

radca prawny Kamila Połec

radca prawny Aleksandra Wymientowska

radca prawny Sylwia Bormańska-Gadomska

aplikant radcowski Mirela Korsak

aplikant radcowski Patryk Wisiński

aplikant radcowski Marta Bomba

mgr Magdalena Herman

mgr Waldemar Baranowski

Wprowadzenie

Państwo zapewnia swoim obywatelom szereg praw, ale także nakłada na nich pewne obowiązki. Jedne i drugie zapisane są w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 lipca 1997 r. (Dz.U.1997.78.483), która jest najważniejszym, nadrzędnym aktem prawnym w kraju. Obywatele, przestrzegając i wypełniając nałożone obowiązki, przyczyniają się do tego, że zapewniają ład i porządek wewnątrz państwa. Konstytucja zawiera przepisy mówiące o prawach i obowiązkach obywatela, natomiast nie określają one jednoznacznie ich granic, ponieważ szczegółowe kwestie związane z problematyką określonych praw i obowiązków dotyczących konkretnych zagadnień zostały uregulowane w aktach prawnych niższego rzędu m. in. w ustawach, rozporządzeniach, aktach prawa miejscowego.

Ogólne przepisy konstytucji odnoszące się do praw i obowiązków obywateli dotyczą praw o charakterze publicznym pozostających w relacji między państwem, a obywatelem oraz obowiązków rozumianych jako ustalone zakazy i nakazy.

I .PRAWA ORAZ WOLNOŚCI OBYWATELSKIE MOŻNA ZGODNIE Z KONSTYTUCJĄ PODZIELIĆ NA TRZY GRUPY:

Ochronę życia osobistego, rodzinnego i społecznego zapewniają prawa osobiste. Wolności i prawa osobiste dotyczą zarówno obywateli polskich, jak i cudzoziemców a należą do nich w szczególności:

- **prawo do życia** - to najważniejsze i nadrzędne prawo istoty ludzkiej, zgodnie z którym każdy człowiek ma prawo żyć i nikt nie może samowolnie pozbawiać życia innego człowieka. Życie ludzkie stanowi najwyższą wartość w hierarchii dóbr chronionych prawem zarówno z punktu widzenia jednostki, jak i całego społeczeństwa. Dla jego ochrony nie ma znaczenia system prawny, religijny, wyznawany światopogląd czy ewentualne różnice kulturowe, ponieważ prawo do życia przysługuje każdej istocie ludzkiej z samego faktu bycia człowiekiem.
- **prawo do nietykalności i wolności osobistej** - polega na zakazie pozbawienia wolności człowieka

z wyjątkiem przypadków przewidzianych prawem. Oprócz nietykalności cielesnej, polski ustawodawca przewiduje również nietykalność mieszkania.

- ***prawo do sprawiedliwego oraz jawnego procesu*** - oznacza rozpatrzenie sprawy bez zbędnej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Prawo to obejmuje praworządne, jawne i sprawiedliwe rozpoznanie sprawy.

- **prawo rodziców do wychowania dzieci w zgodzie z własnymi przekonaniem** - daje to odzwierciedlenie zwłaszcza w zakresie wychowania i nauczania moralnego oraz religijnego z zastrzeżeniem jednak, że proces wychowawczy powinien uwzględniać poszanowanie praw dziecka, a zwłaszcza jego wolność sumienia, wyznanie i przekonania. Dają one rodzicom pierwszeństwo w zakresie wychowania i kształtowania postaw dziecka, kierowania się własnymi przekonaniem

- **prawo do nienaruszalności mieszkania** - rozumiane jako zakaz przeszukania oraz nieuprawnionego wkraczania i przebywania w mieszkaniu. Przeszukanie mieszkania, pomieszczenia lub pojazdu może nastąpić jedynie w przypadkach określonych w kodeksie postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 r.

- **prawo do wolności sumienia i religii** - każda osoba ma do niego prawo, obejmuje wolność posiadania, przyjmowania lub zmiany swej religii bądź przekonań, jak również manifestowania (indywidualnie lub wspólnie z innymi) swej religii lub przekonań poprzez nauczanie, praktyki religijne, uczestniczenie w obrzędach i uprawianie kultu.

Konstytucja wskazuje na nienaruszalność praw i wolności osobistych oraz zakaz ich ograniczania przez państwo, poza wyraźnie uzasadnionymi przypadkami.

2. Prawa i wolności polityczne.

Prawa i wolności są to uprawnienia przysługujące obywatelom, a ich prawną gwarancją jest nabycie oraz posiadanie obywatelstwa. Do praw politycznych zgodnie z konstytucją należą:

- **prawo do organizowania pokojowych zgromadzeń oraz uczestnictwa w nich** - przepis o wolności

zgromadzeń na samym początku Konstytucji poświęcony wolnościom i prawom politycznym wypada rozumieć jako potraktowanie omawianej wolności jako szczególnie istotnej formy ujawniania przez ludzi ich politycznych przekonań. Zasada równości nakazuje stworzenie każdemu szansy publicznego zademonstrowania swoich przekonań na terytorium państwa polskiego.

▪ **prawo do zrzeszania się w związki zawodowe, oraz organizacje społeczno-polityczne**- oznacza to możliwość stowarzyszania się obywateli w dowolne (mieszczące się w porządku prawnym) organizacje społeczne włącznie z prawem do tworzenia związków zawodowych i partii politycznych. Prawo to stanowi praktyczny wyraz funkcjonowania demokratycznego otwartego społeczeństwa.

▪ **prawo do uczestnictwa w referendum czy prawo wyboru** - dotyczy osób, które najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat. Jest to granica wieku, od której uważa się człowieka za przygotowanego do podejmowania ważnych decyzji w sposób świadomy i odpowiedzialny. Jest to granica tzw. czynnego prawa wyborczego, czyli prawa wybierania. Krąg osób posiadających bierne prawo wyborcze (prawo wybieralności) jest ukształtowany różnie w zależności od rodzaju wyborów. Zawsze przesłanką jest posiadanie czynnego prawa wyborczego. Prawo wybieralności (bierne prawo wyborcze) przysługuje:

- 1) w wyborach do Sejmu - obywatel polski mający prawo wybierania w tych wyborach, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 21 lat;
- 2) w wyborach do Senatu - obywatel polski mający prawo wybierania w tych wyborach, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 30 lat;
- 3) w wyborach Prezydenta Rzeczypospolitej - obywatel polski, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 35 lat i korzysta z pełni praw wyborczych do Sejmu;
- 4) w wyborach do Parlamentu Europejskiego w Rzeczypospolitej Polskiej - osoba mająca prawo wybierania w tych wyborach, która najpóźniej w dniu głosowania kończy 21 lat, i od co najmniej 5 lat stale zamieszkuje w Rzeczypospolitej Polskiej lub na terytorium innego państwa członkowskiego Unii Europejskiej;
- 5) w wyborach do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego - osoba mająca prawo wybierania tych organów;
- 6) w wyborach wójta - obywatel polski mający prawo wybierania w tych wyborach, który najpóźniej w dniu głosowania kończy 25 lat, z tym że kandydat nie musi stale zamieszkiwać na obszarze gminy, w której kandyduje.

- **prawo do składania wniosków, petycji oraz skarg**- motywacją złożenia skargi może być w szczególności zaniedbanie lub nienależyte wykonywanie zadań przez organy albo przez ich pracowników, naruszenie praworządności lub słuszych interesów obywateli, a także przewlekłe lub biurokratyczne załatwianie spraw.

3.Prawa i wolności ekonomiczne, socjalne i kulturalne.

Prawa i wolności ekonomiczne, socjalne i kulturalne zostały wprowadzone do konstytucji w celu stworzenia niezbędnego zaplecza kulturalnego oraz socjalnego dającego możliwość rozwoju obywatela na które składają się:

- ***prawo posiadania własności oraz prawo do dziedziczenia*** – prawo, które treścią gwarantuje wolność nabywania mienia, jego zachowania oraz dysponowania nim, oraz wiążącym się z nim negatywnym obowiązkiem, którym jest powstrzymywanie się „od regulacji, które owe prawa mogłyby pozbawiać ochrony prawnej lub też ochronę tę ograniczać”. Z konstytucyjnej gwarancji własności wynikają jednak również pozytywne obowiązki państwa m. in. ustanowienie procedur i środków prawnych zapewniających ochronę własności i innych praw majątkowych.

- ***prawo do wyboru miejsca pracy i wykonywania zawodu*** - prawo to wiąże się z obowiązkiem państwa do stworzenia warunków na rynku pracy umożliwiające obywatelowi zatrudnienie w wybranej przez niego dziedzinie w zależności od posiadanych kompetencji.

- ***prawo do ochrony zdrowia***- prawo należące do grupy praw socjalnych ukierunkowane na powszechny dostęp obywatela do świadczeń zdrowotnych gwarantowanych przez państwo.

- ***prawo do nauki*** - charakteryzuje się tym, że nauczanie jest publiczne, powszechne, bezpłatne i obowiązkowe oraz tym, że edukacja jest podstawowym obowiązkiem państwa. Zasadą jest powszechny i równy dostęp do wykształcenia oraz obowiązek władz publicznych do tworzenia i wspierania systemów pomocowych dla uczniów i studentów.

Z prawem do nauki łączą się też trzy istotne wolności:

- a) wolność wyboru szkoły publicznej lub innej - decyzje w tej sprawie pozostawione muszą być rodzicom,
- b) wolność tworzenia szkół niepublicznych wszelkich szczebli, przy czym jednak państwu przysługuje w stosunku do nich nadzór pedagogiczny,

c) wolność nauczania tzn. określania nauczanych treści w odniesieniu do uniwersytetów - wynika ona też z zasady autonomii szkół wyższych.

▪ **prawo do wolności twórczości artystycznej i badań naukowych**- rozwój życia kulturalnego, a co za tym idzie także i rozwój społeczeństwa nie byłby możliwy bez aktywnej działalności twórców. Warto podkreślić, że cechą wspólną każdej działalności twórczej, a więc zarówno artystycznej, jak i naukowej, jest spełnienie przesłanek: kreatywności, oryginalności i samodzielności. Pamiętać też trzeba, że każde dzieło (utwór) zarówno artystyczne, jak i naukowe jest w jakimś (choćby niewielkim) stopniu częścią składową kultury, a w jeszcze szerszym znaczeniu – elementem dziedzictwa kulturowego wszystkich ludzi.

II.OBOWIĄZKI OBYWATELSKIE

Na obywateli demokratycznego państwa polskiego nałożone są również i obowiązki. Pod pojęciem obowiązku obywatelskiego należy rozumieć konstytucyjnie ustalone nakazy, kierowane do obywateli danego kraju. Każdy zobowiązany jest m. in. do poszanowania praw innych ludzi, a także do przestrzegania prawa. O szczegółach związanych z przestrzeganiem i wypełnianiem przepisów prawnych informuje konstytucja, kodeksy prawa tj. kodeks prawa karnego z dnia 6 czerwca 1997 r., kodeks postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 r., kodeks cywilny z dnia 23 kwietnia 1964., , kodeks postępowania cywilnego z dnia 17 listopada 1964 r., jaki i szereg innych występujących ustaw i aktów prawa miejscowego.

Konstytucja do najważniejszych obowiązków obywatelskich zalicza:

- **obowiązek wierności i troski o wspólne dobro narodu i społeczeństwa**- może być realizowane na różne sposoby. Inaczej muszą ten obowiązek realizować członkowie Sił Zbrojnych, inaczej funkcjonariusze służb publicznych, inaczej zaś zwykli obywatele. Rzecz w tym, że od wykonywania tego obowiązku nikt nie może być zwolniony i Konstytucja nie przewiduje w tym względzie żadnych wyjątków. Tak więc każdy obywatel jest zobowiązany do takiego zachowania się, które polega na powstrzymaniu się od działań przynoszących szkodę państwu lub jego interesom i wspólnemu dobru.
- ***przestrzegania prawa Rzeczypospolitej*** - ciąży na każdym pozostającym w obszarze obowiązywania tego prawa.

- **ponoszenie ciężarów i świadczeń na rzecz państwa**- odnoszący się do wszystkich, a nie tylko do obywateli. Wspólne dobro wymaga odpowiedniego rozłożenia ciężarów niezbędnych, by państwo mogło istnieć i działać w interesie społeczeństwa. Istnienie państwa, z jego rozwiniętymi funkcjami w dziedzinie socjalnej, kulturalnej, oświatowej itp., nie jest możliwe bez dysponowania odpowiednimi zasobami środków materialnych. Środki te są gromadzone w sposób planowy, uchwalony w postaci ustawy budżetowej, są one różnego pochodzenia. Konstytucja wymienia w tym względzie świadczenia publiczne oraz podatki.

- **obrona Ojczyzny**- jest najważniejszym obowiązkiem polskiego obywatela. Obowiązek ten polega na umacnianiu obronności Rzeczypospolitej Polskiej, przygotowaniu mienia narodowego na wypadek wojny oraz wykonywanie innych zadań w ramach powszechnego obowiązku obrony. Dotyczy to również do wszystkich organów władzy i administracji rządowej oraz innych organów i instytucji państwowych, organów samorządu terytorialnego, przedsiębiorców i innych jednostek organizacyjnych, organizacji społecznych, a także każdego obywatela w zakresie określonym w ustawach.

- **dbałość o stan środowiska naturalnego** - rozumieć należy również jako ponoszenie odpowiedzialności za jego zagrożenie i niszczenie. Od pewnego czasu jest jednym z naczelnych zadań współczesnego społeczeństwa i państwa. Należy podkreślić, że obowiązek ten ciąży na każdym, a nie tylko na obywatelu polskim. Chodzi też nie tylko o osoby fizyczne, ale i o jednostki gospodarcze, gdyż ich działalność w większym stopniu może zagrażać środowisku i powodować jego degradację.

Podsumowanie

Przedstawione w niniejszym opracowaniu prawa i obowiązki obywateli wskazują, iż ich zakres i zastosowanie należy uznać jako zbiór podstawowych zasad prawnych związanych z funkcjonowaniem obywatela jako podmiotu prawnego w demokratycznym państwie prawa. Niewątpliwie przywołane prawa obywatelskie stanowią istotny atrybut obywatela umożliwiający mu swobodne działanie w granicach określonych przez przepisy prawa przy jednoczesnej konieczności przestrzegania obowiązków nałożonych na niego przez państwo.